

NARODNOOSLOBODILAČKI POKRET UOCI I POSLE KAPITULACIJE ITALIJE

SVETOZAR VUKMANOVIĆ TEMPO CENTRALNOM KOMITETU KP
MAKEDONIJE O POTREBI USPOSTAVLJANJA SARADNJE IZMEĐU
GLAVNOG ŠTABA NOV I PO MAKEDONIJE I GLAVNIH ŠTABOVA
NOV GRČKE I ALBANIJE

25. jula 1943.

Obaveštavam vas da je dana 25. juna 1943. godine postignuta saglasnost između delegata vrhovnih štabova Grčke, Albanije i Jugoslavije o stvaranju Balkanskog štaba. Balkanski štab otpočeće svoj rad u najskorijem vremenu na ostvarenju jedinstvenog rukovođenja borbom balkanskih naroda za njihovo nacionalno oslobođenje i za obezbeđenje istinske narodne i demokratske vlasti u svim balkanskim zemljama. Na sastanku je odlučeno da se odmah priđe ostvarivanju neposredne saradnje na svim sektorima gde se dodiruju susedne balkanske zemlje. Ta saradnja treba da bude vojnička i politička:

1). Vojnička saradnja ostvariće se u zajedničkim vojničkim operacijama i akcijama, koje će se izvoditi pod komandom zajedničkih operativnih štabova. Ta zajednička vojnička saradnja između Makedonije i Albanije dolazi u obzir u prvom redu na sektorima: I operativne zone Makedonije — Elbasanska zona i II operativne zone Makedonije — Korčanska zona. A zajednička vojnička saradnja između Makedonije i Grčke dolazi u obzir u prvom redu na sektorima: II operativna zona Makedonije (Bitolj) — Zona zapadne grčke Makedonije (Lerin) i III operativna zona Makedonije (Đevđelija) — Zona centralne grčke Makedonije (Đena). U tim zajedničkim vojničkim operacijama ostvarivaće se puno jedinstvo i bratstvo balkanskih naroda u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.

2). Politička saradnja ostvarivaće se uzajamnim popularisanjem borbe koju vode balkanski narodi za svoje nacionalno oslobođenje. U tu svrhu potrebno je obezbediti redovnu razmenu propagandnog materijala. Osim toga, politička saradnja ostvarivaće se uzajamnim potpomaganjem da se podignu u borbu protiv okupatora nacionalne manjine, koje danas većim delom stoje u službi okupatora. To su u prvom redu nacionalne albanske manjine na sektoru Makedonije i nacionalne makedonske manjine na sektoru grčke Makedonije. U tom cilju postignuta je saglasnost u sledećim tačkama:

a). Sa Glavnim štabom NOV Albanije postignut je sporazum o odašiljanju albanskih četa pod komandom Hadži Lješa na sektor I operativne zone Makedonije.

b). Sa Glavnim štabom NOV Grčke postignut je sporazum o odušiljanju makedonskih četa sa teritorije Jugoslavije na teritoriju grčke Makedonije. .⁻¹

ACKSKJ, Fond CK KPJ, reg. br. 1960.

PISMO J. B. TITA IVANU MILUTINOVIĆU

Septembra 1943.

Prvo, već dulje vremena mi nemamo tačnu sliku o stanju part, organizacije u Crnoj Gori, kao ni o političkoj situaciji poslije našeg odlaska iz Crne Gore. Događaji u drugim krajevima naše zemlje su tako silno koraknuli naprijed u našu korist da nas to često i same zadivljuje. Opšti narodni ustanak u Sloveniji, Dalmaciji i djelimično u nekim krajevima u Hrvatskoj, kao i silni porast naše Narodnooslobodilačke vojske, koja već danas broji, bez Srbije i Makedonije, 22 divizije, imaće ogromni uticaj na sve krajeve Jugoslavije, pa i na Crnu Goru. Prema tome, vaša je dužnost da te naše uspjehe u ovim krajevima iskoristite u Crnoj Gori u punoj mjeri za potpunu likvidaciju četničkih elemenata i najširu mobilizaciju masa u našu Narodnu vojsku. Kao što vidiš, ia sam poslao na sektor Sandžaka jednu od najboljih krajiških divizija, a u izvjesnom razmaku vremena doći će još jedna divizija, koja će zajedno sa vašim jedinicama predstavljati stratešku manevarsku grupu radi rješavanja krupnih vojno-političkih problema ne samo u Sandžaku i Crnoj Gori, već i u Srbiji, Makedoniji i u Bugarskoj. Prema tome, Milutine, kupi brzo vojsku da stigneš na vrijeme na bojište.

Smatram da bi bilo potrebno da vi što prije pristupite u Crnoj Gori, Boki, Sandžaku i Metohiji pripremanju konferencija Antifašistič-

¹ Direktive za rad na istoku i jugu Jugoslavije S. Vukmanović Tempo je dobio u Oštrelju, pre **polaska na put**. Po njegovom **Vlastitom** kazivanju, direktive mu je dao lično Tito u jednom vagonu u Oštrelju. Tom razgovoru nije prisustvovao niko sem njih dvojice, jer su se drugi Titovi saradnici nalazili u drugom vagonu. U vreme Tempovog polaska na jug Jugoslavije još je delovala Kominternu, raspustena sredinom iduće godine. Ideji Balkanskog štaba su se suprotstavljali Bugari, pa i Grci. Balkanski štab je trebalo da koordinira operacije u graničnim predelima balkanskih zemalja: Jugoslavije, Albanije, Grčke i Bugarske. Tito je septembra i oktobra 1943. odbacio ovu ideju, imajući u vidu dolazak Britanaca kod Vrhovnog štaba i njihovu zainteresovanost za status quo u Grčkoj, gde su njihovi oficiri radili u štabovima ELAS-a. Jugoslaviji, koja se borila za međunarodno priznanje revolucionarnih promena, nije **bilo** u interesu da zaoštava odnose sa uticajnim činiocem antifašističke koalicije. Gašenjem ove inicijative otklanjali su se i mogući napadi zbog ustanovljavanja „male“, „balkanske internacionale“, pogotovu posle raspuštanja Kominterne. Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta je polazilo i od činjenice da je narodnooslobodilačka borba u Jugoslaviji najrazvijenija i da treba podsticati razgaranje borbe protiv okupatora i u drugim susednim balkanskim zemljama, omogućujući narodima da kroz borbu izbere pravo na samoopredeljenje. Nemamo izvora da bismo mogli zaključiti kako se prema ovoj inicijativi odnosila Moskva, ali logično je pretpostavljati da ni ona nije — kao i do tada — želela kvarenje odnosa sa svojim zapadnim saveznicima, posebno uoči Moskovske konferencije ministara inostranih poslova. Posle raspuštanja Kominterne, obrazovanje organa za koordinaciju i saradnju više komunističkih partija i „pokreta otpora“ na regionalnoj osnovi postajalo je neprihvatljivo i za Moskvu. Iz ovih razloga Tito je 21. septembra i 9. oktobra 1943. označio aktivnost na stvaranju Balkanskog štaba kao politički nepravilnu i štetnu i naredio Vukmanoviću da obustavi svaki rad u tome pravcu. Decembra 1943. J. B. Tito naglašava da ne dolazi u obzir stvaranje nekakvog „opštbalkanskog pokreta“, koji se još nije „ni približno iskristalisao u procesu borbe“, a trebalo bi da „potisne našu narodnooslobodilačku borbu, Vrhovni štab i AVNOJ“.

kog vijeća narodnog oslobođenja za te krajeve i to po mogućnosti odozdo, demokratskim putem, tajnim biranjem po srezovima. Svaki srez bi trebalo da pošalje u Vijeće jednog vijećnika i njegovog zamjenika. Kod izbora treba da učestvuju i naša vojska i omladina, naročito ona koja je u vojsci bez razlike na starost (ali nemoj zaboraviti na žene). To bi Vijeće trebalo što prije da se sastane i da izabere svoje predstavnike za Antifašističko vijeće Jugoslavije koje će takode skoro da se sastane, radi pojačavanja i obnavljanja izvršnog odbora, iz koga je ispalo nekoliko članova koji su poginuli. . .²

ACKSKJ, Fond CKKPJ, br. 18872/225a (43); Zoran Lakić, ZAVNO Crne Gore i Boke, Titograd, 1963, 15—16.

E. KARDELJ I S. ŽUJOVIĆ TITU

7. septembra 1943.

Beve i Crni, 7. IX 1943. godine javljaju Titu. . . AVNOJ mora biti pojačan uglednim ljudima iz Hrvatske, Srbije i Slovenije. U najkraće vreme mora biti sazvan ceo plenum AVNOJ-a. Treba što pre izvršiti delegiranje za AVNOJ. Za predsedavajućeg AVNOJ-a biraćemo tebe. . . Borba, 11. januar 1973.

DR IVAN RIBAR — TITU O SRPSKO-HRVATSKIM ODNOSIMA

14. septembra 1943.

Vrhovnom komandantu drugu Titu,

Konačno smo nas trojica od AVNOJ-a nakon prethodnog zastajanja kod bosanskog korpusa u Preltaji došli ovamo kod Zavnoh-a.

Tu smo zatekli članove izvršnog odbora Osvobodilne fronte slovenačkog naroda s kojima smo održali nekoliko informativnih sastanaka. Složili smo se, da bi dobro bilo, da jedan od članova Avnoja ide s njima zajedno u Sloveniju, kako bi tamo mogao da uzme učešća na jednom širokom sastanku koji će se ovih dana održati za celu Sloveniju. Kako bi odmah ispunili želju, da bi dobro bilo, da ide jedan Srbin, to smo se složili da s njima pođe pop Vlado Zečević i on je već u Sloveniji.

Proučili smo sav dosadašnji rad Zavnoh-a. Rade odlično po svim pitanjima unutarne politike, tako da Avnoj i nema šta da radi po tim pitanjima na teritoriji Hrvatske. Ja lično moram da primijetim, da tu i tamo zapažam to ljubomorno *isticanje* i Zavnoh-a kao jedinog rukovo-

² Tito požuruje stvaranje zemaljskih antifašističkih veća narodnog oslobođenja, s obzirom na sazrevanje ideje o sazivu AVNOJ-a na drugo zasjedanje. Karakteristično je da u pismu Milutinoviću govori o pripremanju konferencija „Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja“ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Metohiju, mada je novembra i decembra 1943. došlo do konstituisanja ZAVNO Crne Gore i Boke (naziv „Boka“ gubi se tek prilikom konstituisanja Crnogorske antifašističke skupštine narodnog oslobođenja — CASNO-a, jula 1944. godine); ZAVNO Sandžaka (zbog ratnih potreba, jer se ni u jednom dokumentu narodnooslobodilačkog pokreta ne govori o Sandžaku kao trajno posebnoj jedinici s autonomnim statusom, kao oblasti s mešovitim stanovništvom) i Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora Kosova i Metohije (Dukadina), koji je stvoren u Đakovačkoj Malesiji krajem 1943. i početkom 1944. godine.

dećeg političkog tela za Hrvatsku utoliko što njegov izvršni odbor, odnosno pretsjedništvo uopšte ne dopuštaju uticanje ili savjetovanje *Avnoj-a*. Imaju u Hrvatskoj dva osnovna kardinalna pitanja uz to "osjetljiva i treba vrlo dobro paziti, kako će se ona da rješavaju. Prvo je pitanje „hrvatsko-srpsko“, a drugo „hrvatska seljačka stranka“.

Po prvom po mom mišljenju trebali bi da rade I. O. Zavnoh-a a zajedno s nama od AVNOJ-a, jer to pitanje ne spada samo u sferu Hrvatske, već i cele Jugoslavije, Srba ima sem u Sloveniji svuda u Jugoslaviji i ono treba politički, da se rješava jedinstveno. Jer Srbin u Hrvatskoj ne sme da osjeti, da je Srbijancu, dakle Srbinu u Srbiji bolje nego njemu. Međutim to se ne će sa strane Zavnoh-a jer da je to posao Srba i Hrvata u Hrvatskoj a ipak danas se osjećaju u Lici, a još više na Kordunu, a najviše u Baniji i te kako separatističke tendencije kod srpskog elementa, a na štetu jedinstva i narod, oslob. borbe, četnički elemenat među Srbima je u porastu, oni se grupišu, a što je najgore nastupaju zajedno s ustašama. — Baš jučer napali su nas s jakim odredima zajednički i nanijeli nam mnogo štete u ljudstvu, a da ne govorim u materijalu. — Taj porast četnički, pogodovan danas od Njemaca i poglavnika datira od osnivanja Zavnoh-a ili bolje reći od masovnog priliva Hrvata u naše borbene redove. Tuđa izdajnička propaganda našla je među Srbima Like Korduna, a sobito Banije odziva a to se u glavnom sastoji u tome, da će u slobodnoj i nezavisnoj Hrvatskoj, kako ju zamišlja i propaganda Zavnoh, Srbi biti zapostavljeni i da je bolje, da ostane onakva Jugoslavija, kakva je bila sa Srbinom kraljem na čelu vođenoj od velikosrpske klike. — I zaista danas po hrvatskim krajevima među Hrvatima širi se nevjеровatan val narodnooslobod. pokreta, dok među Srbima, mislim na one, koji su kod kuće zavladała je hladnoća, nezainteresovanje za našu borbu. Da li je to od zamora ili od silnih gubitaka, žrtava, koje su Srbi jedini do danas podnijeli ili od straha pred budućnošću uslijed silnog zamaha, koji su sada Hrvati unjeli u pokret, ne može još da se kaže ali tačno je, da za nešto takova kod Srba, a naročito za porast četništva ne daju Hrvati nikakva povoda. . .

Članovi hrv. seljačke stranke prilaze pokretu masovno, a isto tako i njeni bivši sreski i mjesni funkcioneri, kao i bivši narodni poslanici. — Baš jučer i danas stigli su ovamo nekolicina narodni poslanici sa Hrvatskog Primorja, a uskoro će dolaziti iz drugih krajeva. Hrv. seljačka stranka ulazi u narodno oslob. pokret kao stranka i može sa kom. part, da koordinira i uspješno djeluje. iHrv. seljačka, kako izjavljaju njeni poslanici, a naročito Magovac urednik novog Slobodnog doma zaustavit se na prikupljanju isključivo seljačkog elementa a gradski elemenat uopšte ne dolazi više u obzir, jer je njegovo uvlačenje, kako oni kažu samo škodilo seljačkoj politici, bilo protivno Radićevskoj nauci, a uvlačilo u stranku frankovački elemenat, koji je za vrijeme Mačeka i zavladao u stranci.

Prema tome, ja se slažem ovdje sa Zavnohom, da pristupanje *stranke hrv. seljačke*, kao takove u naš pokret ne će izazvati nikakve perturbacije u vođenju naše narodne politike. Hrv. seljačka stranka kad se očisti od frankovačkog elementa, a vrati na svoj program i pravoj nauci Radićevoj u vođenju hrv. seljačke politike, može samo da koristi svojim pristupanjem u narodnu oslob. borbu. I zaista izdavanje novog „Slobodnog doma“, a naročito pisanje Magovca podiglo je moral među hrv. seljacima i vjeru, da samo kroz narodno oslob. borbu, u

saradnji sa komunistima, te u savezu sa Sovjetima dolazi Hrvatima ona sloboda, koju su priželjkivali u prve dane postojanja njihove stranke.

I još jedno. Hrv. seljačka stranka, naročito pod Radićem malo je bila na vladi. — Za to kratko vrijeme nije bila u mogućnosti, da stvori svoj aparat, koji je bio stalno u državnoj službi. Stoga je bilo pod Mačekom, dok je bio na vladi imala je mogućnosti, da se o njemu i ne govori, a danas je u službi Pavelića. Većina tih su frankovci. — Druga je stvar recimo sa radikalnom i demokratskom strankom, kojima je kao vladajućim već od prvog dana Jugoslavije bilo moguće da stvore svoj činovnički kadar, koji se je kao činovnički aparat umeo da održi po raznim nadležnostima i onda kada stranka nije bila na vlasti, putem raznih kompromisa i povezanosti u korupciji i terorizmu. — Taj bagaž obje ove stranke uvijek nose sobom. One bez njega ne mogu biti, jerbo su i vodstvo i bivši narodni poslanici usko bili povezani sa svojim aparatom. — I kad bi recimo radikalna i demokratska stranka, kao takove stupile u narodno oslob. pokret, one bi u datom momentu povukle sobom i sav taj svoj aparat koji je danas u službi okupatora i Nedića i one bi u datom momentu kompromitovale cijelu našu nar. osi. borbu jer bi sabotazom njenog bagaža tu i tamo uspjevale da zaustave a naročito da obustave izvršenje odluka naših narodnih vlasti. Znamo za one riječi Radićeve, kad je bio ministar da najbolje njegove namjere da opravi administraciju u ministarstvu kao i najbolje njegove uredbe, pa i zakoni koje je izdavao nisu imale dejstvo, a to samo zato ne, jer su se već njegovi načelnici u ministarstvu pobrinuli, da spreče provođenje i izvršenje njihovo. — A da li je moguće primiti jednu stranku bez njenog bagaža? Nemoguće je i ako bi vodstvo te stranke dalo najlojalniju izjavu i garanciju da će taj bagaž odbiti i napustiti. U ovom se dakle razlikuju stare srbijanske stranke od hrv. seljačke stranke. — Ulaskom tih starih stranaka, kao takovih u naš pokret značilo bi pristati u naprijed na stranačke terevenke, ključeve politikanstvo, korupciju nepotizam što smo sve dosada pred narodom osuđivali. Ista je stvar i s Pribičevićevom strankom. Njeno vodstvo i prestavnici tijesno su bili povezani s tim činovničkim srpskim ološem iz Hrvatske. Taj ološ podržavao je stranku, jer je omogućavao sinekure, koncesije namještanja i bogaćenja pristašama i u ovo vreme, kad je stranka bila u opoziciji. Jer ovi su umeli, da se nametnu stranci pred izbore i da birače povuku sa sobom u razne vlade pa i u Jerezu i otuda jedna demoralizacija Srba u Hrvatskoj. — Oni su ostali bez svojih vođa i bivših narodnih zastupnika. Svi su ovi izbjegli u Beograd, u koliko nisu bili od ustaša pobijeni i nalaze se u službi Nediću. Danas je u Hrvatskoj nemoguće naći i seljake koji su u općinama vodili samost. demok. stranku. Kolike razlike od hrv. seljačke stranke, u kojoj nalaziš i danas seljake koji su bili zastupnici, te predsjednici i tajnici stranačkih organizacija. I zato je nemoguće danas govoriti o uvođenju samost. demok. stranke u narod, oslob. pokret. Jer ona je deo bivših pretstavnika, a to je jedan minus za rješavanje političkog položaja Srba u Hrvatskoj. Mi imamo danas Srbe kordunaše, ličane, banovce koji su od prvog dana kao vojnici, partizani u narod, oslob. borbi i koji prije toga nisu uzimali aktivnog učešća u vođenju politike osim nekih pojedinaca, kao Čanica Opačić, mi nemamo one, koji bi mogli pretstavljati Samost. demokratsku stranku kao što je slučaj sa hrv. selj. strankom. A zaista kraj ulaska hrv. seljačke stranke u nar. oslob. pokret, trebalo bi da ulazi

i -samost. demokrat, stranka, jer obje ove stranke bile su povezane zajedno u tako zvanom seljačko-demokratskoj koaliciji.

Sve ovo što sam naveo treba imati pred očima kako se u rješavanju političkih odnosa Srba i Hrvata u Hrvatskoj, pri kojem treba da uzmu svoje učešće u Avnoj.

Druže Tito. Kako ti je poznato od Avnoja svega smo nas trojica ovdje, zapravo ja sam sada sam za Zavnohom jer pop Vlado je u Sloveniji, a Mladen Iveković na radu terenskom u Hrvatskom primorju kao član Zavnoha.

Po mom mišljenju skrajnje je vreme, da se Avnoj, a naročito Izvršni odbor ovaj popuni. — Ovakvi kakvi smo nismo zaista ono što bi morali da budemo u ovo vreme. — Avnoj se u Hrvatskoj ne osjeća ne samo među Hrvatima već ni među Srbima. Zavnoh je jedino političko vrhovno rukovodeće telo koje radi... Zadaća Avnoja jest velika, a zadaci koji se već danas postavljaju pred njega takvi su, da traže u Izvršnom odboru veći broj jakih predstavnika svih naših naroda. — Zahtevaju i tvoju prisutnost i tvoj autoritet. I moje je mišljenje, da bi ti trebao da budeš sada ne samo vrhovni komandant već i pretsjednik našeg izvršnog političkog tijela za cjelu Jugoslaviju. — Da li se primaš ove dužnosti što prije. — Ja ću rado svoje političko iskustvo i svoje radne sposobnosti upotrebiti za saradnju s tobom. Kao tvoj drugi i bliži saradnik.³

ACKSKJ, Br. dok. 4384.

SVETOZAR VUKMANOVIC VASU SMAJEVICU

Kičevo, 25. septembra 1943.

Dragi druže Vaso,

Primio sam mnogobrojna tvoja pisma. Milo mi je kad tako napredujete. Mi smo oslobodili Kičevo, Debar i veliki dio teritorije pod italijanskom okupacijom..

ACKSKJ, 1943/659.

NAREĐENJE VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ J. B. TITA DA
JE U POSTOJEĆIM USLOVIMA NEPRAVILNO STVARATI
BALKANSKI ŠTAB

21. septembra 1943.

.. Poručite na bilo koji način Tempu da ne stvara Balkanski štab jer ie to sad politički nepravilno.

AVII, k-731, reg. br. 4-20-9; *Zbornik NOR*, tom II, knj. 10, 310.

⁸ Dr Ivan Ribar je sa drugom dvojicom većnika AVNOJ-a: popom Vladom Zečevićem i dr Mladenom Ivekovićem došao na hrvatsku teritoriju iz štaba 1. bosanskog korpusa, koji se nalazio u Prekaji. Na hrvatskoj teritoriji održali su nekoliko informativnih sastanaka sa članovima Izvršnog odbora Osvobodilne fronte slovenačkog naroda. Sa slovenačkim predstavnicima u Sloveniju je otišao Vlado Zečević. Ribareve opservacije imaju principijelan značaj jer se tiču odnosa AVNOJ-a i ZAVNOH-a o osjetljivom kompleksu međunacionalnih odnosa, tim pre na zapaženu tendenciju da se „hrvatsko-srpsko" pitanje rešava kao interno pitanje na nivou ZAVNOH-a, umesto jedinstveno u okviru AVNOJ-a.

TITO O PERSPEKTIVI PRENOŠENJA TEŽIŠTA DEJSTVA NOVJ
U PRAVCU SRBIJE I MAKEDONIJE

9. oktobra 1943.

... Moj plan jeste: koncentrisati I Korpus i vaš II Korpus na sektoru Sandžaka i Metohije i, kada za to bude momenat sazreo, krenuti u pravcu Srbije i Makedonije. Do toga vremena, naglašavam još jednom, preduzmite sve da učvrstite vlast i organizujete jedinice koje će ostati na terenu i koje će moći da osiguraju bezbjednost oslobođene teritorije. ...

ACKSKJ, Fond CK KPJ, reg. br. 6919/IV.

TITOVO NAREĐENJE ŠTABU DRUGOG KORPUSA NOVJ DA
OPERATIVNA DEJSTVA ORIJENTIŠE PREMA SRBIJI

21. oktobra 1943.

Niste trebali da se zakačite sa Albancima već ste vaše operacije morali uperiti prema Srbiji. To je najvažnija strateško-politička zadaća sadašnjice da se onemogući Draža. Treba raditi hitno u tom pravcu zbog vanjsko-političkih razloga.

II

V divizija je već na Drini. Skoro ću doći i ja sa još dve divizije. Dotle morate vi hitno raditi. Narediću i Vojvođanskoj da pređe u Srbiju a i Kosti da vas podupre kod Višegrada.⁴

AVII, k-731, reg. br. 4/28—9.

TITO MILADINU POPOVICU

9. oktobra 1943.

... Vi znate da smo mi stvorili u Jugoslaviji Antifašističko Vijeće Narodnog oslobođenja Jugoslavije. Isto takva veća stvorili smo u nacionalnim okvirima, u Hrvatskoj, Sloveniji i t.d. Izbore vršimo sada na demokratski način preko Narodno-Oslobodilačkih Odbora. Prema tome,

⁴ Važnost Srbije u daljem toku rata uočavali su Nemci, Britanci, narodno-oslobodilački pokret i četnici. Misao o prodoru u Srbiju javila se u Vrhovnom stabu NOVJ avgusta 1943. uoči kapitulacije Italije. Druga proleterska divizija dobila je zadatak avgusta 1943. da krene za Sandžak i Crnu Goru, kako zbog razoružanja Italijana, tako i zbog stvaranja baze za upad u Srbiju i spajanja sa jedinicama NOVJ koje su u njoj operisale. Vrhovni štab je video u Srbiji jedan od glavnih „čvorova“ vojne i političke situacije na Balkanu, s vojnog, političkog i međunarodnog stanovišta. Od upada jedinica NOVJ očekivao se podstrek za ponovno razbuktavanje narodnooslobodilačke borbe. Smatralo se da bi snage NOVJ iz Sandžaka i istočne Bosne mogle da podrže srpske jedinice NOV, koje su se neravno-pravno nosile s Nemcima, Bugarima i kvislinzima, naročito na jugu i istoku Srbije. Nije se previdala ni mogućnost jačeg uticaja iz Srbije na razvitak antifašističke borbe u Bugarskoj. Očekivalo se i zadavanje odlučnog udarca četničkoj organizaciji, čije su vođe od jeseni 1943. počele da stupaju u nemačku službu i zaključuju tajne ugovore sa nemačkim štabovima. Srbija je za nemačko komandovanje takođe bila „ključ“ Balkana. Međutim, nadiranje jedinica Druge i Pete proleterske divizije u prvoj polovini novembra 1943. do linije Šargan—Palisad—Ljubiš naišao je na jak otpor Nemaca i četnika. Bez jačanja unutrašnjeg otpora, pomeranja južnog sovjetskog fronta i početka nemačkog izvlačenja iz Grčke, situacija za povratak jedinica NOV u Srbiju nije, očigledno, bila sazrela.

mi bi vam savetovali da i vi pristupite u Albaniji formiranju narodnog predstavništva koje bi se upirale na Narodno-Oslobodilačke Odbore. Kod vas je izgleda situacija malo drugačija nego u Jugoslavij. Kod nas je AVNOJ najviši organ narodne vlasti u čitavoj zemlji iako je to općepartijsko političko tijelo, ipak njegov Izvršni Odbor nije vlada u pravom smislu riječi, jer u emigraciji postoji jugoslovenska vlada, koju naši Saveznici još priznaju iako je mi ne priznajemo. To nama veže ruke da ne možemo formirati jednu narodnu vladu, iako bi mi to želeli. Kao što rekoh, kod vas je situacija drugačija i vi bi mogli odmah unutar zemlje formirati jednu narodnu vladu koja bi se upirala na Narodno-Oslobodilačke Odbore i koja bi zaista imala pravi narodni karakter. U slučaju da kod vas još situacija nije zrela za to, onda treba stvoriti jedan Narodno-Oslobodilački Nacionalni Odbor, koji bi vršio sve funkcije jedne vlade, dok ne dođe vrijeme da se takva vlada stvori. Razumije se da tu treba da se okupe najbolji i najpošteniji narodni predstavnici, koji će biti garantija za opstanak istinske narodne vlasti.

Preko druga Tempa saznali smo da postoji tendencija za stvaranje nekog Balkanskog štaba od pretstavnika Jugoslavije, Albanije, Grčke i Bugarske. To je za sada pogrešno i nepotrebno. Za koordinaciju u oslobodilačkoj borbi napred navedenih zemalja ima drugih mogućnosti, putem predstavništva i t.d.

Nastojte da se što tješnje povežete sa našim jedinicama u Crnoj Gori i Metohiji. Treba putem zajedničke borbe protiv njemačkih okupatora stvarati prijateljske odnose sa narodima Jugoslavije. Nedopustite da razni albanski reakcionarni elementi špekulišu i pridobijaju simpatije i uticaj nad albanskim masama, na pitanju pripajanja pojedinih pokrajina kao što je Metohija i Kosovo, Albaniji. Treba objasniti da će se pitanje slobode nacionalne ravnopravnosti i samoopredelenja moći pravilno riješiti samo kroz zajedničku borbu sa narodno-oslobodilačkim pokretom Jugoslavije. Svako nasjedanje reakcionarnim elementima Albanije, donijelo bi Albanskom narodu, ne slobodu, nego socijalno ropstvo i nacionalnu zavisnost, onoj sili koja podržava te reakcionarne demante..⁵

ACKSKJ, CK KPJ, 1943/649.

TITO SVETozARU VUKMANOVIĆU

9. oktobra 1943.

2. I preko Beograda i preko Crne Gore saznao sam o nekim stvarima, doduše prilično nejasno, ali ipak toliko, da mogu stvoriti zaključak o čemu se radi. Naime, osvrnuću se ovdje na pitanje stvaranja t.zv.

⁶ Ideju „Velike Albanije“ podržavala je Italija preko kvislinških vlada u Tiranu i glavarsko-zemljoposjedničkih slojeva u Albaniji i na Kosovu i Metohiji. Za Pripajanje Kosova i Metohije, kao i ostalih delova Jugoslavije u kojima su živeli »iptari (Albanci) izjašnjavao se i Bali kombetari (Narodnooslobodilački front), koji se priklonio saradnji s okupatorima. Iz njegovih redova poticale su kritike i račun KP Albanije da se prepustila KPJ, iza koje stoje antialbanske slovenske nage koje ugrožavaju nezavisnost Albanije. KP Albanije je u toj fazi razvoja odbivala koncepciju „Velike Albanije“, kao buržoasko-šovinističku koncepciju, ali je, na drugoj strani, poistovećivala način rešavanja pitanja Kosova i Metohije sa rešenjem problema Istre i Slovenačkog primorja. Nakon kapitulacije Italije obrazovala je na Kosovu Druga prizrenska liga koja se izjasnila za „Veliku Albaniju“, kao etnički čistu državnu tvorevinu pod pokroviteljstvom Trećeg Rajha.

Balkanskog Štaba, za koje si se ti tako oduševio. Svako stvaranje u sadašnjoj situaciji nekog zajedničkog Štaba bilo bi pogrešno, pa dapače i štetno. Ja ne znam od koga je potekla ta ideja, no ipak se bojim da to nije nekim indirektnim putem protureno od naših Saveznika. Mi imamo naš Vrhovni štab za čitavu Jugoslaviju koji može da pruži u svakom pogledu pomoć, kako bugarskim, tako i grčkim partizanskim odredima. Ovo je narodno-oslobodilačka borba jugoslavenskih naroda, grčkog naroda a to treba da bude i bugarskog naroda. Prema tome, u okviru svojih nacionalnih granica moraju da postoje rukovodeći vojni centri, koji mogu na savezničkoj osnovi, bilo putem vojnih pretstavnika, ili političkih pretstavnika radi koordinacije operacija i prenošenja iskustava iz te borbe. Jugoslavija u svakom pogledu zauzima rukovodeću ulogu na Balkanu, kako po svojoj vojnoj moći Narodno-Oslobodilačke Armije, tako i po iskustvu stvaranja narodne vlasti preko Narodno-Oslobodilačkih Odbora i Antifašističkih Vijeća. iPrema tome, i po našem mišljenju a isto tako i po mišljenju Djede mi treba da budemo centar za balkanske zemlje, kako u vojničkom tako i u političkom pogledu. Kao što rekoh mi imamo veliku Armiju od 22 Divizije a organizacija novih Divizija još je u toku. Naša Armija raspolaže sa dobrim naoružanjem a naročito u poslednje vrijeme, kada smo oduzeli oružje od 9 italijanskih divizija. I razumije se, naša vojna snaga i sve jači polet narodnog ustanka u svim zemljama Jugoslavije mogu igrati odlučujuću ulogu u narodno-oslobodilačkom pokretu u svim zemljama na Balkanu. Drugo- vi koji dolaze tamo moći će vam detaljnije o tome govoriti.

3. Nama izgleda da su naši grčki drugovi isuviše daleko pošli. Prepuštali su rukovođenje partizanskih Odreda raznim nesigurnim oficirima, koji su omogućili da čitav naš narodno-oslobodilački pokret u Grčkoj padne u potpuni uticaj Engleza. Ovo se nikako nije smjelo dogoditi, jer će plodove ove teške i krvave borbe u Grčkoj pobrati oni koji to ne zaslužuju a ne sam narod.

I mi imamo engleske misije u našim Štabovima. Kod našeg Vrhovnog Štaba nalazi se engleski general sa čitavim Štabom engleskih oficira, ali mi nikako ne dopuštamo da se oni mešaju u bilo kakve naše unutrašnje stvari, pa i vojne stvari, već samo se nalaze kod nas u svojstvu oficira za vezu Za primanje naših narudžbi materijala i koordinacije operacije sa Saveznicima. Razumije se da se oni sa tom ulogom ne mogu pomiriti. Oni imaju raznih drugih zadataka koje nama nisu saopštili, ali koje mi znamo i zato smo na oprezu. Oni su došli kod nas poslije likvidacije Draže Mihajlovića u Crnoj Gori, jer su se konačno ipak ubjedili da jedinu realnu snagu u Jugoslaviji pretstavlja naša Narodno-Oslobodilačka Vojska. Razumije se da oni još uvijek održavaju veze sa Dražom Mihajlovićem i znamo da su tamo poslali jednoga generala, što je svakako apsurd, ali je dosledno politici Engleske. No u svakom slučaju dolazak pretstavnika engleske vojske kod našega Štaba i priznanje naše Narodno-Oslobodilačke Vojske kao ratujuće sile imalo je veliki politički značaj ne samo u našoj zemlji već i u inostranstvu.

Do sada je pomoć koju su nam avionima prenosili vrlo neznatna u odnosu prema našoj Narodno-Oslobodilačkoj Vojsci i njezinim potrebama, ali mi sve odlučnije tražimo da ta pomoć bude u oružju i drugim rat. potrebama što veća.

Meni je ovdašnji engleski predstavnik tražio da dozvolim spuštanje jedne njihove misije u Makedoniju kod našeg partizanskog Štaba. Ja sam to do sada odbijao, ali mi je on neki dan saopštio da se jedna nji-

Ilova misija spustila u Albaniji i da je jedan član njihove misije krenuo u Makedoniju. U vezi sa time upozoravamo vas na sledeće: ovoga člana engleske misije primite, tražite od njega materijalnu pomoć u oružju i rat. materijalu a mi ćemo nastojati da se iz onoga plana koji je stvoren za ovaj mesec za razne krajeve Jugoslavije jedan dobar dio uputi vama. Budite oprezni iako morate da se najkorektnije odnosite prema njemu kao članu jedne savezničke armije. Ne odavati mu nikakvih vojničkih tajni, već samo ono opšte što je nužno da znaju kao saveznici. Količinu odreda i brojčano njihovo stanje možete mu dati približno ali nikako sasvim tačno.

4. Ja sam prije nekog vremena poslao u Srbiju oko 10 iskusnih vojnih rukovodilaca radi organizacije regularnih vojnih jedinica iz postojećih partizanskih odreda: Brigada, Divizija i t.d. Isto tako, pristupite i vi tome pitanju a potrebne vojne rukovodioce i organizatore dobićete od II Korpusa koji se sada nalazi na tromeđi Sandžaka, Metohije i Crne Gore. Tamo ja mislim koncentrisati 2 Korpusa radi operacija u doglednoj budućnosti u pravcu Makedonije i Srbije.

Situacija kod nas — Četnici Draže Mihajlovića su uglavnom likvidirani na svim područjima osim Srbije. Poslije kapitulacije Italije u Dalmaciji i Sloveniji buknuo je opšti narodni ustanak i sa oružjem koje smo oduzeli Italijanima naoružano je do sada oko 80 000 novih boraca. Do sada imamo IX Korpusa i mnogobrojne Partizanske Odrede, jer mi osim regularne vojske još uvijek držimo manje Partizanske Odrede na terenu radi prikupljanja novog ljudstva i vršenja diverzionih akcija.

Politička situacija je takođe više nego povoljna za nas skoro u svim dijelovima zemlje. U partiji Radićevaca došlo je do jake diferencijacije i veći dio njihovih pristalica već je prišao u front narodnog oslobođenja a isto tako sve više i više stupaju u našu Narodno-Oslobodilačku vojsku. U redovima ustaša sve je veća demoralizacija. Domo-branske jedinice se raspadaju ili prelaze na našu stranu. To je unutar naše zemlje a u inostranstvu poslednja izbeglička vlada sve se više vata za nas, počeli su nas hvaliti preko radija, a u isto vrijeme preko reacionarne američanske štampe i radija nastoje da nam podmetnu klipove i šire razne netačne glasine. Ali uprkos svega istina o našoj borbi prodrla je u najšire krugove svetske javnosti, kako o našim uspesima na bojnopolju tako i o našem uticaju u zemlji, a jugoslovenskim reacionarcima i njihovoj braći iz inostranstva ne preostaje ništa drugo nego da se ljute i da nam još na bilo koji način napakoste.

Vaša zadaća u Makedoniji jeste: da stvorite što čvršće veze sa Bugarskom i Grčkom, a naročito sa Bugarskom, da nas tamo događaji ne bi pretekli i neki drugi preuzeo inicijativu u svoje ruke, što ne bi bilo u interesu ni bugarskog naroda ni nas. O tome ćete podrobnije razgovarati sa drugovima koji dolaze. . .⁶

ACKSKJ, CK KPJ, 1943/650

* Posle kapitulacije Italije i obrazovanja fronta zapadnih saveznika u Italiji očekivalo se iskrcavanje na jadranskoj obali. Do nastupanja zime 1944. u invaziju istočne jadranske obale od strane zapadnih saveznika verovali su i Nemci, nastojeći da odbace snage NOVJ što dalje od obale. Nemačke ofanzive u zimu 1943—1944. imale su za cilj da odbace snage NOVJ što dalje od jadranskog zaleđa, i na drugoj strani, da spreče prodor NOVJ u Srbiju. Opasnost od angloameričkog iskrcavanja na jadransku obalu za Nemce se aktuelizovala narednog proleća. Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta je prema toj invaziji zauzimalo negativan stav, koji je proizlazio iz nepoverenja u Britance i Amerikance zbog njihovog odnosa prema četnicima. Misije su, međutim, bile poželjne radi legali-

12. oktobra 1943.

Dat je predlog u Sloveniji, Hrvatskoj i u AVNOJ-u da na slijedećoj sjednici ja budem izabran za predsjednika Izvršnog vijeća AVNOJ-a, pored komandovanja vojskom. Ja se s tim ne slažem i smatram da je to nepravilno. Molim Vašu podršku, da bih ubijedio bar drugove. U inostranstvu se to, mislim, ne bi lijepo primilo.

Engleski general nedavno mi je rekao da drug Staljin traži otvaranje drugog fronta na Zapadu i da saveznici to moraju da prihvate, (jer je) Crvena armija mnogo učinila i za saveznike. On me je, istovremeno, pitao šta ja mislim o iskrcavanju saveznika u Jugoslaviji, bar sa manjim snagama. Ja sam odgovorio da to smatram necjelishodnim i dao mu strategijsko objašnjenje teškoća te kampanje. On je, vjerovatno, shvatio da mi smatramo nepoželjnim to iskrcavanje. Ali, oni ipak svojom djelatnošću pokazuju da misle iskrcati svoje jedinice. Mi nećemo dozvoliti ovo iskrcavanje bez naše saglasnosti, i spremni smo da se suprotstavimo silom. Molimo Vaše mišljenje.

V. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 2, 1045.

IVO LOLA RIBAR TITU, 1943.

... U vezi sa ovim slučajem, a dosljedno vašem naređenju poslali smo naredbu da se svako lice iz inostranstva koje se bude na takav način, t.j. bez vaše prethodne dozvole pojavilo na otocima ili na bilo kojoj tački našeg teritorija, uhapsi, a da se nas potom o tom izvjesti.

Interesantno je i insistiranje engleskog generala da što prije ode na Korčulu. Naime, baš u tom trenutku, bilo je vrlo opasno preći komunikaciju Imotski—Trilj, što mu je predočeno, međutim on je ipak otišao. Američkog kapetana Bensona koji je ranije s Deakenom došao u Split uputio je u Glamoč. Molimo za objašnjenje imaju li oni vašu dozvolu a za taj boravak i rad u Glamoču.

Preduzećemo sve potrebno da bismo povećali budnost itd. u pogledu kretanja i rada gostiju i izvještavaćemo vas o svemu. Prije svog odlaska, General je objavio da će se ovdje (Livno) spustiti ovih dana jedan nov njihov oficir.

ACKSKJ, Fond **CK KPJ**, 1943/315.

zacije narodnooslobodilačke borbe u svetskom antifašističkom frontu, slabljenja međunarodne pozicije četnika i ostalih neprijatelja narodnooslobodilačkog pokreta, dobijanja naoružanja i drage pomoći iz savezničkih izvora, ali je rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta smatralo da one mogu raditi samo po odobrenju nadležnih štabova NOVJ. U tom smislu slate su instrukcije svim područnim štabovima i rukovodstvima narodnooslobodilačkog pokreta. Najveći zagovornik „drugog fronta“ na Balkanu, uopšte na jugu Evrope, bio je britanski premijer, ali je on nailazio na protivljenje SAD, koje su davale prioritet severu Francuske. U Teheranu doneta je odluka da se operacija „Overlord“ (iskrcavanje u severnoj Francuskoj) izvrši maja naredne godine, ali čerčil još nije odustajao od zamisli da se „životinja“ napadne s juga, udari u „meki deo trbuha“, i na taj način ubrza njen slom. Vojni eksperti SAD odbacivali su tu ideju pozivajući se na topografiju Balkana i teškoće transporta i zagovarali iskrcavanje u Francuskoj i zbog neposredne blizine Francuske Nemačkoj. Slično mišljenje, kao Ruzvelt, imao je i general Šari de Gol, iako se on nalazio van odlučivanja. Vrhovni štab je stajao na gledištu da svaka misija i jedinice komandosa, kao i ulazak brodova u jadranske luke, moraju prethodno dobiti njegovu dozvolu.

Oktoobra 1943.

U vezi s pripremom konferencije predstavnika SSSR, Engleske i Amerike, biće sasvim verovatno postavljeno i pitanje Jugoslavije.

U vezi s tim molim da vladu SSSR-a obavestite o sledećem.

Antifašističko veće Jugoslavije, Hrvatske i Slovenije i Vrhovni štab NOV i POJ opunomoćili su me da izjavim sledeće.

Prvo. Mi ne priznajemo ni jugoslovensku vladu ni kralja u inostranstvu, zato što oni dve i po godine pa i sada podržavaju saradnika okupatora izdajnika Dražu Mihailovića i zbog toga nose svu odgovornost za to izdajstvo nad narodima Jugoslavije.

Drugo. Mi nećemo dozvoliti da oni dođu u Jugoslaviju, jer bi to značilo građanski rat.

Treće. Govorimo u ime ogromne većine naroda da on želi demokratsku republiku koja se oslanja na narodnooslobodilačke odbore.

Četvrto. Jedina zakonita vlast naroda u sadašnje vreme jesu narodnooslobodilački odbori na čelu sa antifašističkim većima.

Takvu ćemo izjavu dati engleskoj misiji pri našem štabu.

Engleski general već nam je stavio do znanja da engleska vlada neće mnogo nastojati na kralju i na izbegličkoj jugoslovenskoj vladi.

T. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, tom 1, 352.

SEDNICA CENTRALNOG KOMITETA KPJ

16—18. oktobra 1943.

a) CK KPH, uz pomoć zato delegiranih članova CK KPJ, u osnovi pravilno je rešavao svoje zadaće;

b) Kod rukovodstva u Hrv(atskoj) konstatuje se izvjesno odstupanje od linije CK KPJ po nac/ionalnom./ pitanju u vezi s današnjom nar/odno/-osl/obodilačkom/ borbom. . .

II. *Organizacija narodne vlasti.* —

1) Riješeno da se na sledećem zasjedanju AVNOJ-a predloži formiranje, izvan tog vijeća, jednog egzekutivnog tijela, pod imenom „Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije" koje će imati sve prerogative jedne vlade.

Sastavljen predlog lica koja ima da uđu u Nac/'ionalni/ komitet, na čelu s drugom Titom.

2) U svojci deklaraciji, Nac/ionalni/ komitet osl/obođenja/ Jug /oslavije/, treba pored ostalog:

— Da istakne kao programsku parolu Federaciju Južnih Slovena, te da se posebno obrati i grčkom i albanskom narodu;

— Po pitanju monarhije, izjasniti se protiv povratka kralja u zemlju dok se narod, preko svojih slobodnoizabranih pretstavnika ne donese odluku o obliku vladavine;

— Izbegličkoj vladi, kao protunarodnoj, odreći svaku mogućnost i pravo da legitimno pretstavlja narode Jugoslavije, koji ju ne priznaju.

3) AVNOJ popuniti izabranim pretstavicima iz svih krajeva. Njegov karakter treba da postane opšte-reprezentativan. Izabрати umesto

IO /Izvršnog odbora/ Ptezidium na čelu dr /Ivanom/ Ribarom. Odlučeno da se:

- Pripremi zasedanje AVNOJ-a početkom novembra;
 - Na istom zasjedanju sprovesti gornje odluke, izabrati Prezidium i Nacionalni komitet oslobođenja/ Jugoslavije/;
 - Usvojiti jednu opštu rezoluciju i izmjene u statutu AVNOJ-a u vezi gornjih odluka;
 - Prezidium AVNOJ-a da formalno potvrdi posljednje odluke, ukaže itd. VŠ-a, kao i da se svečano proklamira prisajedinjenje Istre, Slovenačkog Primorja, Gorice i otoka Jugoslaviji;
- U sastav AVNOJ-a izabrati članove CK koji još nisu u njemu.
- 4) Ubrzati stvaranje Vijeća za Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju, kao i oblasnih NOO za Vojvodinu, Sandžak i istočnu Bosnu.

III. *Org/anizaciono/ pitanje KPJ.*

1) Usvojen izvještaj druga Marka, kao i izvještaj Veljka, Belog i Birka (po Hrvatskoj), Birka (po Sloveniji) i Fišera (po Dalmaciji).

2) Riješeno da se reorganizira i pojača CK KPH, čiji sekretarijat treba da sačinjavaju: Andrija /Hebrang/, Stevo Verđić i Marko Belinić, dok u Biro CK pored dosadašnjih članova privući još Savu Zlatića. Mr-guda / / kooptirati za člana plenuma CK KPH, a Anku/Berus/ skinuti iz CK.

3) U Politbiro CK KPJ kooptirati drugove Andriju i Stevu /Ivana Krajačića/, s tim da isti zadržavaju svoje funkcije u CK KPH;

4) Naziv „PK KPH“ za Dalmaciju promjeniti u Obl/asni/ komitet KPH za Dalmaciju;

5) Umjesto PK KPJ za Srbiju stvoriti CK KP Srbije;

6) Za sekretara PK KPJ za B-H postaviti druga Starog (Đuru), dosadašnjeg sekretara Obl/asnog/ kom/iteta/ za /Bosansku/ krajinu i člana PK; ...

8) Za sekretara CK KPS1 postaviti druga Angela / / i kooptirati u sastav CK: Lidiju Sentjuren...

2) Izvršiti reorganizaciju CK SKOJ-a i to tako da se poveća broj članova biroa na 9 i stvori sekretarijat od 5 lica: članovi biroa su: Rato Dugonjić, Stane Kavčić, Mihailo Švabić, Slavko Komar, Brana Perović, Grozdana Belić, Ranka / / (Obl/asni/ Dalm/acije/), Milijan Neoričić i Jernej Kosec. Prvih 5 su članovi sekretarijata.

3 Izvršiti reorganizaciju i popunu Centr/alnog/ odbora USAOJ-a. . .

V. *Razno. —*

1) Pri ZAVNOH-u stvara se „Srpski oslobodilački klub ZAVNOH-a“;

2) Terenske organizacije AFŽ-a stvarati sa nacionalnim obeležjem;

3) CK SKOJ-a da počne pripreme za II omlad/inski/ kongres.⁷

ACKSKJ, Fond CK KPJ, 1943.

⁷ O ovoj sednici CK KPJ govori V. Dikin u *Bojovnoj planini*, ali ne pominjući precizniji sadržaj odluka, kao ni tačan datum održavanja. Pronalaženjem ovog dokumenta u zaostavštini predsednika Tita saznajemo da je na ovoj sednici prvi put pomenuta ideja da se na narednom zasjedanju NKOJ-a (AVNOJ-a) proglasi južnoslovenska federacija između nove Jugoslavije i Bugarske. Ideju je iz Moskve preneo Šterju Atanasov bugarski komunista koji se na putu za Bugarsku zadržao u sedištu CK KPJ. Mada je taj zaključak na sednici donet, Tito nije nameravao da ga sprovede, smatrajući da ovo pitanje nije zrelo da bi se u tom času postavljalo. Na jednoj strani, protiv takve ideje bili su Britanci, a, na drugoj, ona nije odgovarala ni CK KPJ, budući preuranjena.

Oktoobra 1943.

U vezi s pripremom konferencije predstavnika SSSR, Engleske i Amerike, biće sasvim verovatno postavljeno i pitanje Jugoslavije.

U vezi s tim molim da vladu SSSR-a obavestite o sledećem.

Antifašističko veće Jugoslavije, Hrvatske i Slovenije i Vrhovni štab NOV i POJ opunomoćili su me da izjavim sledeće.

Prvo. Mi ne priznajemo ni jugoslovensku vladu ni kralja u inostranstvu, zato što oni dve i po godine pa i sada podržavaju saradnika okupatora izdajnika Dražu Mihailovića i zbog toga nose svu odgovornost za to izdajstvo nad narodima Jugoslavije.

Drugo. Mi nećemo dozvoliti da oni dođu u Jugoslaviju, jer bi to značilo građanski rat.

Treće. Govorimo u ime ogromne većine naroda da on želi demokratsku republiku koja se oslanja na narodnooslobodilačke odbore.

Četvrto. Jedina zakonita vlast naroda u sadašnje vreme jesu narodnooslobodilački odbori na čelu sa antifašističkim većima.

Takvu ćemo izjavu dati engleskoj misiji pri našem štabu.

Engleski general već nam je stavio do znanja da engleska vlada neće mnogo nastojati na kralju i na izbegličkoj jugoslovenskoj vladi.

T. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, tom 1, 352.

SEDNICA CENTRALNOG KOMITETA KPJ

16—18. oktobra 1943.

a) CK KPH, uz pomoć zato delegiranih članova CK KPJ, u osnovi pravilno je rešavao svoje zadaće;

b) Kod rukovodstva u Hrv(atskoj) konstatuje se izvjesno otpuštanje od linije CK KPJ po nac/ionalnom./ pitanju u vezi s današnjom nar/odno/-osl/obodilačkom/ borbom. . .

II. *Organizacija narodne vlasti.* —

1) Riješeno da se na sledećem zasjedanju AVNOJ-a predloži formiranje, izvan tog vijeća, jednog egzekutivnog tijela, pod imenom „Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije“ koje će imati sve prerogative jedne vlade.

Sastavljen predlog lica koja ima da uđu u Nac/'ionalni/ komitet, na čelu s drugom Titom.

2) U svojoj deklaraciji, Nac/ionalni/ komitet osl/obođenja/ Jug /oslavije/, treba pored ostalog:

— Da istakne kao programsku parolu Federaciju Južnih Slovena, te da se posebno obrati i grčkom i albanskom narodu;

— Po pitanju monarhije, izjasniti se protiv povratka kralja u zemlju dok se narod, preko svojih slobodnoizabranih pretstavnika ne donese odluku o obliku vladavine;

— Izbegličkoj vladi, kao protunarodnoj, odreći svaku mogućnost i pravo da legitimno pretstavlja narode Jugoslavije, koji ju ne priznaju.

3) AVNOJ popuniti izabranim pretstavicima iz svih krajeva. Njegov karakter treba da postane opšte-reprezentativan. Izabрати umesto

IO /Izvršnog odbora/ Ptezidium na čelu dr /Ivanom/ Ribarom. Odlučeno da se:

- Pripremi zasedanje AVNOJ-a početkom novembra;
 - Na istom zasjedanju sprovesti gornje odluke, izabrati Prezidium i Nacionalni komitet oslobođenja/ Jugosl/avije/;
 - Usvojiti jednu opštu rezoluciju i izmjene u statutu AVNOJ-a u vezi gornjih odluka;
 - Prezidium AVNOJ-a da formalno potvrdi poslednje odluke, ukaže itd. VŠ-a, kao i da se svečano proklamira prisajedinjenje Istre, Slovenačkog/ Primorja, Gorice i otoka Jugoslaviji;
- U sastav AVNOJ-a izabrati članove CK koji još nisu u njemu.
- 4) Ubrzati stvaranje Vijeća za Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju, kao i oblasnih NOO za Vojvodinu, Sandžak i istočnu/ Bosnu.

III. Org/anizaciono/ pitanje KPJ.

1) Usvojen izvještaj druga Marka, kao i izvještaj Veljka, Belog i Birka (po Hrvatskoj), Birka (po Sloveniji) i Fišera (po Dalmaciji).

2) Riješeno da se reorganizira i pojača CK KPH, čiji sekretarijat treba da sačinjavaju: Andrija /Hebrang/, Stevo Verdić i Marko Belinić, dok u Biro CK pored dosadašnjih članova privući još Savu Zlatića. Mr-guda / / / kooptirati za člana plenuma CK KPH, a Anku/Berus/ skinuti iz CK.

3) U Politbiro CK KPJ kooptirati drugove Andriju i Stevu /Ivana Krajačića/, s tim da isti zadržavaju svoje funkcije u CK KPH;

4) Naziv „PK KPH“ za Dalmaciju promjeniti u Obl/asni/ komitet KPH za Dalmaciju;

5) Umjesto PK KPJ za Srbiju stvoriti CK KP Srbije;

6) Za sekretara PK KPJ za B-H postaviti druga Starog (Đuru), dosadašnjeg sekretara Obl/asnog/ kom/iteta/ za /Bosansku/ krajinu i člana PK; . . .

8) Za sekretara CK KPS1 postaviti druga Angela / / /i kooptirati u sastav CK: Lidiju Šentjunc...

2) Izvršiti reorganizaciju CK SKOJ-a i to tako da se poveća broj članova biroa na 9 i stvori sekretarijat od 5 lica: članovi biroa su: Rato Dugonjić, Stane Kavčič, Mihailo Švabić, Slavko Komar, Brana Perović, Grozdana Belić, Ranka / / (Obl/asni/ Dalm/acije./), Milijan Neoričić i Jernej Kosec. Prvih 5 su članovi sekretarijata.

3 Izvršiti reorganizaciju i popunu Centr/alnog/ odbora USAOJ-a. . .

V. Razno. —

1) Pri ZAVNOH-u stvara se „Srpski oslobodilački klub ZAVNOH-a“;

2) Terenske organizacije AFŽ-a stvarati sa nacionalnim obeležjem;

3) CK SKOJ-a da počne pripreme za II omlad/inski/ kongres.⁷

ACKSKJ, Fond CK KPJ, 1943.

⁷ O ovoj sednici CK KPJ govori V. Dikin u *Bojovnoj planini*, ali ne pominjući precizniji sadržaj odluka, kao ni tačan datum održavanja. Pronalaženjem ovog dokumenta u zaostavštini predsednika Tita saznajemo da je na ovoj sednici prvi put pomenuta ideja da se na narednom zasedanju NKOJ-a (AVNOJ-a) proglasi južnoslovenska federacija između nove Jugoslavije i Bugarske. Ideju je iz Moskve preneo Šterju Atanasov bugarski komunista koji se na putu za Bugarsku zadržao u sedištu CK KPJ. Mada je taj zaključak na sednici donet, Tito nije nameravao da ga sprovede, smatrajući da ovo pitanje nije zrelo da bi se u tom času postavljalo. Na jednoj strani, protiv takve ideje bili su Britanci, a, na drugoj, ona nije odgovarala ni CK KPJ, budući preuranjena.

25. oktobra 1943.

Dragi drugovi,

.. Iz pisma druga Tita vidite kakav je i njegov stav po pitanju onog dijela Albanije koji je pripao Jugoslaviji i kakav stav trebate imati prema tom dijelu Albanaca. Ponovo vam naglašavam da ne smijete dozvoliti da vi zauzmete stav kao što ga zauzima reakcionarna albanska buržoazija, naime, da se taj dio još sada ima priključiti Albaniji, već da putem borbe i to zajedničke trebamo osloboditi te krajeve od okupatora i svih. domaćih izdajnika, a docnije će se narodi izjasniti šta hoće i kuda hoće.

Prije deset dana naš II Udarni korpus oslobodio je bio Vasojeviće i sa jedinicama krenuo da izbije na Čakor i Rožaj, ali su se Albanci pod rukovodstvom Nemaca suprotstavili našim jedinicama, i tu je došlo do sukoba. Usljed vojničke premoćnosti Njemaca i Albanaca naši su se povukli i tako Albanci i Njemci ušli su u Vasojeviće i tom prilikom palili vasojevićska sela. Zbog toga je nužno da vi pošaljete po mogućstvu jednu jaču jedinicu na teritoriju Plava i Gusinja, koja bi se suprotstavila albanskim šovinistima, koji su danas u otvorenoj službi Njemaca i na taj način olakšali našim jedinicama da očistimo Vasojeviće od Njemaca. Na taj način, ako vi ispunite ovo, došlo bi do bratimljenja između naših i vaših jedinica, što bi imalo velikog političkog značaja za narode na Kosovu i Metohiju. U slučaju da vi krenete ovamo trebate nas hitno obavijestiti kada i u koje vrijeme vi bi mogli izbiti na određeno mjesto.

ACKSKJ, Fond CK KPJ, 1943/329.

ENVER HODŽA IVANU MILUTINOVIĆU

18. oktobra 1943.

Dragi druže Milutine,

Čitajući vaše pismo od 23 septembra 1943, mi se mnogo obradovali, ali se nismo iznenadili poboljšanju položaja u Crnoj Gori i Jugoslaviji. Mi smo bili uvereni da herojska jugoslovenska partizanska vojska, kojom sa toliko snage i veštine upravlja naš veliki drug Tito, mora da izađe na kraj sa fašističkim hordama i smicalicama izdajnika.

Dolazak u Crnu Goru II Armijskog korpusa pod komandom general-majora Peka Dapčevića, ne samo da će iz temelja izmijeniti stanje u Crnoj Gori, nego će imati odjeka i ovde u Albaniji gde se rastućim interesovanjem i velikim divljenjem prate herojski podvizi jugoslovenskih partizana u borbi protiv zakletog neprijatelja čovečanstva. U vezi s tim, i kao što vi primećujete u pismu, bilo bi od velike koristi da jedan od naših bataljona dođe da uspostavi kontakt sa jedinicama vašeg II Armiskog korpusa na sektoru Plava i Guča. Susret naših jedinica daće nesumnjivo vrlo velike rezultate kako na vojnom tako i na političkom polju. Radi toga smo hitno naredili našem Skadarskom bataljonu (Skoteri) pod komandom našeg druga Bajraktari (Sadik Bekteshi) da pređe što je moguće brže na sektor Plava i Guča i uspostavi kontakt sa vašim jedinicama.

ACKSKJ, Fond CK KPJ, 1943/323.

TELEGRAM J. B. TITA GEORGI DIMITROVU O
PAROLAMA CK SKP(b)

Jajce, 30. oktobra 1943.

Vrlo hitno

Sve nas je veoma neprijatno iznenadilo to što se u parolama CK SKP(b) nijednom rečju ne pominje borba jugoslavenskog naroda, narodne vojske i partizana. Čak se 1941. godine, kada smo tek počinjali, pominjala u parolama naša borba. U čemu je stvar danas? O saveznicima u Italiji, koji protiv sebe imaju truput manje nemačkih divizija nego mi — u parolama se govori. Objavljivanje parola CK SKP(b) bez pominjanja Jugoslavije neće biti od koristi za našu borbu, već naprotiv. Zar se to ne može ispraviti? Molimo da nam hiino to objasnite. Molimo da nam dozvolite da objavimo odgovarajuće parole. ACKSKJ, Fond CK KPJ-KI, 1943/338.

PROGLAS CK KPJ

Novembra, 1943.

Narodima Jugoslavije

Radnici, seljaci, građani!

Borci, podoficiri, oficiri i politkomesari

Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije!

Sedmog novembra navršava se 26 godina od kada se u Velikoj oktobarskoj socijalističkoj revoluciji rodio Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika...

Narodi Jugoslavije!

.. U velikoj borbi protiv barbarskog neprijatelja čovječanstva, kulture i napretka, narodi Jugoslavije su s čašću i slavom ispunili svoju dužnost. Oni zato s pravom traže od saveznika, da se što prije otvori drugi front, čime bi bile uštedene mnoge žrtve naših naroda i čitava slobodoljubivog čovječanstva.

Radnici, seljaci, građani!

Neprijatelji naših naroda doživljuju poraz za porazom i u našoj zemlji. Slavom ovjenčane čete naše Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije pronijele su slavu naših naroda po čitavom svijetu. Krupni uspjesi naše oslobodilačke borbe učvrstili su međunarodni položaj Jugoslavije i njenih naroda u tolikoj mjeri, da ih niko više ne može omesti da ostvare sva nacionalna i demokratska prava. U vatri krvavih bojeva i u nadljudskim patnjama narodnih masa kuje se nova zajednica naroda Jugoslavije, nova Jugoslavija, izgrađena na ravnopravnosti i bratstvu njenih naroda. Zato nova Jugoslavija postaje žarište otpora ne samo s-ujh južnoslovenskih naroda, nego i ostalih naroda Balkanskog Poluostrva; ona je postala primer za sve potlačene narode Evrope. Stvaraju se uslovi za ostvarenje davnog sna najboljih sinova južnoslovenskih naroda bratske federativne zajednice južnoslovenskih narada od Trsta do Crnog Mora.

Ogromne žrtve, koje daju naši narodi, nisu uzaludne. One obezbeđuju budućnost naših naroda, obezbeđuju im dostojno mjesto u krugu drugih naroda. Narodi Jugoslavije mogu s ponosom tvrditi, da su sve pobjede izvojevali svojim sopstvenim rukama, sopstvenim oružjem, oteitim od neprijatelja ...

Sve te špekulacije doživljuju potpuni slom. U redove Narodno-oslobodilačkog pokreta svrstala se ogromna većina narodnih masa Jugoslavije. Narodi Jugoslavije ne priznaju pravo londonskim izbjeglicama i raznim drugim reakcionarnim klikama u samoj zemlji, da govore u njihovo ime. Narodi Jugoslavije takođe ne mogu više da pređu preko činjenice da su kralj i monarhija postali centar oko koga se kupe sve one klike koje spremaju i organizuju bratoubilački rat i beskonačne zločine protiv naroda Jugoslavije i protiv demokratske volje narodnih masa naše zemlje.

Narodne mase Jugoslavije, koje su prolile toliko krvi i dale tolike žrtve za oslobođenje svoje domovine, s pravom traže da se nikada više ne povrati ono staro, što je i dovelo do sadašnje katastrofe, da se nikada više ne vrati londonska protunarodna izbjeglička gospoda. Budućnost naših naroda mora biti i biće takva, kakvu će htjeti demokratska volja narodnih masa, koje su svojom krvlju izvojevale sadašnje pobjede i dostojno mjesto Jugoslavije u svijetu. Narodne Jugoslavije može danas pretstavljati i pretstavlja ih jedino Antifašističko vijeće Narodnog oslobođenja Jugoslavije i organi koji iz njega proizlaze, jer je ono izraslo iz krvave oslobodilačke borbe naših naroda, pa je zato i najpozvanije da bude i nosilac suvereniteta i istinske narodne vlasti tih naroda. ⁸

ACKSKJ, Fond CK KPJ, 1943/372.

IZVEŠTAJ J. Đ. TITA I ŠTERJU ATANASOVA
GEORGI DIMITROVU U MOSKVI O PREDSTOJEĆEM
DRUGOM ZASEDANJU AVNOJ-a U JAJCU

28. novembra 1943.

28. novembra počinje plenurn Antifašističkog veća Jugoslavije. Dnevni red: Reorganizacija Veća u privremeni zakonodavni organ naroda Jugoslavije. Drugo, stvaranje Nacionalnog komiteta, kao privremene izvršne vlasti, odgovorne pred Većem.

Već su održana zasedanja nacionalnih veća u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku, na kojima su izabrani delegati za učešće na zasedanju plenuma. Izabrani su delegati i u Makedoniji — među njima D Mitar Vlahov i Vlado Pop-Tomov. Poslala je svoje delegate i Srbija.

Stiglo je već oko 200 delegata iz raznih krajeva zemlje. Bilo bi dobro poslati im pozdrav od Sveslovenskog komiteta. To bi vrlo mnogo doprinelo još boljem razvoju oslobodilačke borbe u Jugoslaviji i na Balkanu.

ACKSKJ, Fond CK KPJ — KI, No 1943/391.

⁸ Ideja južnoslovenske federacije nagoveštava se u Proglasu 'KPJ narodima Jugoslavije povodom 26-godišnjice oktobarske revolucije. Od jeseni 1943. prvi put se koristi kvalifikacija „federacija“, iako je ona u praksi funkcionisala preko saveznih tela (Vrhovnog štaba, AVNOJ-a i Izvršnog odbora AVNOJ-a i, na drugoj strani, glavnih štabova i zemaljskih antifašističkih veća narodnog oslobođenja pojedinih jugoslovenskih zemalja), što samo po sebi govori da rukovodstvo jugoslovenske revolucije nije ocenjivalo pojave pre procene o sazrelosti unutrašnjih i međunarodnih prilika. Očigledno je da je Tito sugestiju koja je stigla od Dimitrova polovično prihvatio, odbacujući — nasuprot usvojenom zaključku Politbiroa CK KPJ — da na AVNOJ iznese ideju o stvaranju južnoslovenske federacije,

(CENTRALNI KOMITET KPJ)
CENTRALNOM KOMITETU KP ALBANIJE

2. decembra 1943.

Dragi drugovi,

U vezi sa pismom druga Mila (Miladina) od 29. VII 1943. godine, kao i razgovorima vaših delegata sa drugom Milutinom, smatram za nužno da vam odgovorim na vaše postavljanje pitanja o položaju Kosova i Metohije i ukažem, u vezi s tim, na izvesne činjenice, koje imaju krupan značaj za razvijanje narodno-oslobodilačke borbe, kako na Kosovu i Metohiji, tako i kod vas.

Kada se radi o nacionalnom pitanju treba imati u vidu dve činjenice:

Prvo, svaka nacija ima pravo na samoopredeljenje, uključivši i otcepljenje.

Drugo, mi ne podupiremo sve nacionalne pokrete — nego samo one koji su zaista, na djelu protiv imperijalizma uopšte, tj. koji su za stvarno demokratski nacionalni razvitak.

To znači da Albanci u Kosovu i Metohiji imaju pravo da se opredele kuda hoće i kako žele. Ali mi na to danas, sasvim u skladu sa našim teoretskim stavom, gledamo ovako: Albanci u Kosovu i Metohiji su sastavljeni od raznih slojeva, koji nemaju iste težnje i interese, pa prema tome, ne mogu ni ići istim putem. Razni petokolonaši još iz bivše Jugoslavije i kvislinške vlade u Tirani i razni reakcionari koji očekuju pomoć izvana a na delu saraduju sa okupatorom, postavljaju pitanje Velike Albanije, pitanje prisajedinjenja Kosova i Metohije ovoj i ovačkoj Albaniji ili Albaniji koja — kako oni hoće — ne bi bila jedna istinski demokratska tvorevina — nego igračka u rukama imperijalista. Ovi elementi na sve moguće načine onemogućavaju oružanu narodnu borbu protiv okupatora, stvaranje narodnooslobodilačkog pokreta među Albancima na Kosovu i Metohiji, u bratstvu sa življem drugih nacionalnosti u tom kraju. Sasvim je drugi slučaj sa albanskim narodom, s narodnim masama na Kosovu i Metohiji. Njihovim interesima, njihovoj budućnosti na Kosovu i Metohiji i budućnost same Albanije, odgovara stvaranje snažnog oružanog narodnooslobodilačkog pokreta protiv njemačkih zavojevača, koji je jedina garancija i za srećnu budućnost albanskog naroda.

Postavljati danas pitanje prisajedinjenja, to stvarno znači liti vodu na mlin raznih reakcionara, pa i samog okupatora, koji hoće da ometu oružanu borbu naroda raspirivanjem za njih bezopasnog i neaktuelnog pitanja. Jer kako se može stvoriti zaista demokratski narodnooslobodilački pokret Albanaca na Kosovu i Metohiji, pa i u Albaniji, ako ne u oružanoj borbi protiv njemačkih zavojevača i njihovih slugu.

Drug Milo nema pravo kada tvrdi da bi naša (i albanska) Partija trebala da izmeni svoj stav po pitanju Kosova i Metohije i kada Kosovu i Metohiju upoređuje s Istrom i si. Naša Partija je imala i ima

ali dozvoljavajući da se o njoj govori u jednom manifestativnom dokumentu kakav je bio pomenuti proglas. Sama ideja najverovatnije je bila potrebna BRP radi razgorevanja antifašističke borbe u Bugarskoj, jačanja pozicija Otečestvenog fronta i same Bugarske kao zemlje u ratu na strani Osovine povezivanjem njenih antifašističkih snaga sa pokretom koji se nalazio na strani antifašističke koalicije i uspeo udariti osnove novoj Jugoslaviji u toku rata.

pravilan stav i podupire i podupirače svaki stvarno demokratski nacionalni pokret koji vodi slabljenju imperijalizma, u ovom slučaju — njemačkog fašizma i svih njegovih pomagača, koji se javljaju u raznim oblicima u zemlji, i u inostranstvu. Demokratski pokret treba gledati u njegovom razvitku, a sve činjenice govore da je on ne samo danas najснаžniji u Jugoslaviji, nego da će u njoj dati i najbolje rezultate za budućnost. On je već sada glavna snaga na Balkanu. I protiv njega aktivno rade sve međunarodne reakcionarne klike. Zato je i razumljivo da su u pitanju Istre i drugih krajeva zainteresovane sve reakcionarne klike i da mi to pitanje nismo smeli ostaviti po strani, posle sloma Italije, kada Badoljova vlada pokušava da očuva sve ono staro. Sasvim je drugi slučaj sa Kosovom i Metohijom, u vezi s čime razne reakcionarne klike pokušavaju da ometu tamo oružani ustanak protiv okupatora i prikažu naš pokret kao velikosrpski. Samo oružana borba protiv okupatora može jasno pokazati šta ko hoće i iskovati stvarnu demokratiju i bratstvo naroda, a nije ni potrebno naglašavati da između nas i demokratske antiimperijalističke Albanije to pitanje ne može biti problem. ..

ACKSKJ, Fond CK KPJ, 1943/378; J. B. Tito, *Sabrana djela*, 18, 5—6.

IZ IZVEŠTAJA PAVLA JOVICEVICA, SEKRETARA PK KPJ
ZA KOSOVO I DUKAĐIN CK KPJ

31. januara 1944.

ORGANIZACIONO STANJE:

U novembru mjesecu cio teren smo podijelili na dva dijela: Kosovo i Metohiju (po osam srezova). Formirali smo dva Oblasna komiteta. Ovaj za Kosovo poslali smo na teren Tulara, gdje se nalazi ljudstvo za jedan bataljon uz jablanički odred. A ovaj za Metohiju nalazi se u gradu. OK za Kosovo je sastavljen od 5 drugova: 3 intelektualca, 1 seljak i 1 sanit. pomoćnik, od kojih 1 Šiptar, ostali Srbi! a OK za Metohiju od 5 drugova: 4 intelektualca i 1 saob. činovnik. Formirajući 2 oblasna, formirali smo PK od 5 drugova: 1 radnik i 4 intelektualca; 2 Srbina i 3 Šiptara, nalazi se na terenu. Ovo smo učinili zbog teškoće za rukovođenje sa svim organizacijama sa jednog mjesta, i po direktivi druga Tempa da se obrazuju rukovodstva za Metohiju i Kosovo. Te u diskusiji na potpunom sastanku donijeli smo odluku da se ova dva rukovodstva zovu oblasna, a rukovodstvo za čitav teren — PK. Na predlog drugova iz Metohije a poslije kratke diskusije donijeli smo odluku da se „Metohija“ zove na šiptarskom „Dukađin“. Napominjem jedno da u stvari Šiptari čitav teren Kosova i Metohiju zovu Kosovo.

Organizaciono se prodrlo i postoje MK za: Peć, Đakovicu, Prizren, Uroševac, Gnjilane, Preševo, Prištinu, Trepču i Mitrovicu; a sreski za: Peć, Pizren, Uroševac, Gnjilane, Preševo i Prištinu. Obuhvaćenost u organizacijama je: uglavnom Srbi i Crnogorci, dok broj Šiptara vrlo mali, naročito na Kosovu. Od tog broja Šiptara, sve je u gradu činovništvo i si., prilikom terora bande na čelu sa Džaferom Devom, likvidirani (pohapšeni i strijeljani) su svi drugovi Šiptari u Prištini, kako partijci, tako i skojevci, a takođe u K. Mitrovici, Vučitrnu i Podujevu (bilo ih je svega 33).

Pošto se vrši iseljavanje, a i bila je velika provala u Mitrovici, Trepči i okolini, ne mogu podnijeti tačan broj partijaca na terenu. Još veze sa Mitrovicom poslije provale nijesmo mogli uspostaviti. Izgleda da ie palo čitavo rukovodstvo i masa drugova. Ali uglavnom na terenu imamo preko 400 članova Partije, od kojih 45 Šiptara (među njima 7 žena pod feredžom). Rad Srba i Crnogoraca skoro je onemogućen, jer sva srpska sela su pod danonoćnom stražom šiptarske milicije. Zabranjen je i odlazak seljacima iz sela u selo, a i kad dobiju odobrenje na putu ih ubijaju. Do sada još nijesmo uspjeli da organizaciono prodremo u srezovima: dragaški i suvorečki, sem izvjesnih punktova, a i u srezovima koji pripadaju Srbiji izgleda sada će biti sve skoro likvidirano u ovoj provali.

U toku ove dvije i po godine broj članstva je porastao, ali smo izgubili veliki broj rukovodilaca. Tako da smo prošle godine za dva mjeseca izgubili 4 druga iz biroa OK, sve drugove iz SK-a su bili ubili ili internirali, tako da danas su sva rukovodstva sastavljena od mladih drugova. Gubitak rukovodećih drugova jako se osjetio, a naročito što reakcija sve više steže.

Rad SKOJ-a uglavnom je obuhvatio, kao i Partija, Srbe i Crnogorce. Iz istih razloga kao i kod Partije ne mogu navesti tačan broj skojevaca, a on se penje do 2000, od kojih vrlo mali broj Šiptara. I tu uglavnom dolazi omladina iz gradova. Osjeća se u radu SKOJ-a odsustvo druga Mita, koji je bio uhvaćen i interniran, a poslije kapitulacije Italije pušten i sada se nalazi u I kosovsko-makedonskoj brigadi, i smatram da bi obavezno trebalo narediti da se on vrati na teren, jer inače i fizički slabo stoji a nama je mnogo potreban, kako za Partiju, tako i za SKOJ. ..

S. Đaković, *Sukobi na Kosovu*, Beograd, 1984, 390—1.